

۵
۲/۱۴

تاریخ حکومت طاهریان
از آغاز تا انجام

تألیف
دکتر امیر اکبری

اکبری، امیر، ۱۳۴۶ -
تاریخ حکومت طاهریان از آغاز تا انجام / تألیف امیر اکبری. - مشهد: بنیاد پژوهشهای
اسلامی، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، ۱۳۸۴.
ISBN 964-444-827-8

۲۰۰ ص.
فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.

کتابنامه: ص. [۳۶۱] - ۳۷۹.

۱. ایران - تاریخ -- طاهریان، ۲۰۵ - ۲۵۹ ق. الف. بنیاد پژوهشهای اسلامی.
ب. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت). ج. عنوان.

۹۵۵/۰۴۵۱
۸۴ - ۱۷۰۵۲

۲ ت ۷ الف / ۶۰۰ DSR
کتابخانه ملی ایران

سازمان مطالعه و تدوین
(سمت)

بنیاد پژوهشهای
اسلامی

تاریخ حکومت طاهریان از آغاز تا انجام

دکتر امیر اکبری

بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی
دانشگاهها (سمت) شماره انتشار ۹۰۲، تاریخ، شماره ۲۲.

چاپ یکم: مهر ۱۳۸۴

تعداد: ۱۵۰۰ نسخه

حروفنگاری، صفحه‌آرایی و لیتوگرافی: بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ آستان قدس رضوی

قیمت: ۲۴۰۰۰ ریال. در این قیمت چاپ، قیمت مذکور ثابت است و فروشنده‌گان و عوامل توزیع
مجاز به تغییر آن نیستند.

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر، نسخه‌برداری، ترجمه و جز اینها برای ناشران محفوظ است.

(نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است)

مشهد، حرم مطهر، دوربرگردان شیخ طبرسی، ص.ب. ۳۶۶-۹۱۷۳۵، تلفن ۹۰-۲۲۳۲۵۰۱

Web Site: www.islamic-rf.org

E-mail: info@islamic-rf.org

مراکز پخش:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، خیابان ابوریحان، شماره ۲، تلفن: ۶۶۴۰۸۱۲۰

Web Site: www.samt.ac.ir

E-mail: info@samt.ac.ir

چیزهایی که در دنیا اتفاق می افتد که آنها تاریخ را تحقق
می دهد، این برای عبرت گرفتن ما، سرمشق بودن برای
ماست.
صحیفه نور ج ۷ / ص ۴

پیشگفتار ناشران

بی تردید یکی از بنیادی‌ترین اهداف کانونها و مراکز تحقیقاتی، تقویت توان علمی دانشگاهها و مراکز آموزش عالی است که استعدادهای برگزیده را در خود گرد آورده‌اند. پرداختن بنیادهای علمی به این قشر تخصصی جامعه و تولید فراورده‌های پژوهشی برای استفاده دانشجویان، سزآمدترین تلاش این مؤسسات است. دانشگاهها نیز برای جبران کمبودهای علمی در مراکز گوناگون، همواره باید نو یافته‌های خود را در اختیار این کانونها قرار دهند، تا با فراهم آمدن زمینه‌های این پیوند پایای دو سویه، دهش و ستانشی پربار در پی آید و از این رهگذر، جنبه‌های نظری و دستاوردهای کاربردی علوم نمایان شود.

یکی از مصادیق برکت خیز این داد و ستد پژوهشگرانه در حوزه علوم انسانی، همکاری بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) است که اینک هشتمین کار مشترک خود را با نشر کتاب تاریخ حکومت طاهریان از آغاز تا انجام به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند.

این کتاب برای دانشجویان رشته تاریخ به عنوان بخشی از درس تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ایران در دوره سامانیان، دلمیان و غزنویان به ارزش ۲ واحد تدوین شده است. امید است علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر پژوهشگران و علاقمندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

فهرست مطالب

مقدمه.....	۹
بخش اول: تحولات سیاسی خراسان در قرن اول و دوم هجری	
فصل اول: نگاهی بر پیشینه تاریخی خراسان تا پیروزی نهضت عباسی.....	۱۵
حدود جغرافیایی خراسان و اهمیت آن در عصر ساسانی.....	۱۵
ورود اسلام به خراسان و قیامهای ضد اموی.....	۱۸
اهمیت خراسان برای دعوت بنی عباس.....	۲۴
فرجام ابومسلم و رویگردانی خراسانیان از عباسیان.....	۲۹
فصل دوم: حضور خلفای عباسی در خراسان و بروز تحولات بنیادین.....	
هارون الرشید و تقسیم خلافت عباسی.....	۳۵
دلایل عزیمت هارون به خراسان.....	۳۹
- اقدامات علی بن عیسی در خراسان.....	۴۰
- خوارج و حمزه خارجی.....	۴۴
- قیام رافع بن لیث.....	۴۹
حضور مأمون در مرو و ستیزیشگی او با امین.....	۵۱
بخش دوم: ایام حکمرانی طاهریان در خراسان	
فصل سوم: نگاهی بر پیشینه تاریخی خاندان طاهری.....	۶۱
اصل و نسب طاهریان.....	۶۱
موالات و پیوند طاهریان با خزاعه.....	۶۶

طاهریان و دهگانان خراسان	۷۰
نفوذ خاندان طاهری پیش از حکومت	۷۵
فصل چهارم: طاهر بن حسین از حکومت پوشنگ تا فتح بغداد	۷۹
طاهر در امارت پوشنگ	۷۹
انتخاب علی بن عیسی و جنگ وی با طاهر	۸۵
مأموریت طاهر برای فتح عراق	۹۳
اقدامات طاهر از محاصره بغداد تا حکومت رقه	۹۸
سقوط بغداد	۱۰۲
فصل پنجم: خلافت اسلامی از قتل امین تا عزیمت مأمون به بغداد	۱۰۹
اعزام طاهر به رقه	۱۰۹
اقدامات حسن بن سهل در بغداد	۱۱۴
ولایتعهدی امام رضا علیه السلام	۱۱۸
اقدامات فضل بن سهل و عزیمت مأمون به بغداد	۱۲۳
فصل ششم: قدرت یابی طاهر در خراسان	۱۳۱
موقعیت و مناصب طاهر در بغداد	۱۳۱
علل واگذاری حکومت خراسان به طاهر	۱۳۵
اقدامات طاهر در خراسان	۱۴۳
عصیان و فوت طاهر بن حسین	۱۵۴
فصل هفتم: حکومت طلحه بن طاهر در خراسان	۱۶۱
واکنشهای مرگ طاهر و انتخاب طلحه به حکومت خراسان	۱۶۱
اقدامات طلحه در خراسان	۱۶۶

فصل هشتم: ایام حکمرانی عبدالله بن طاهر در خراسان	۱۷۳
شخصیت و اقدامات عبدالله قبل از حکومت خراسان	۱۷۳
اقدامات عبدالله بن طاهر در نیشابور	۱۸۴
شورش محمد بن قاسم بن علی	۱۹۳
جنیش مازیار	۱۹۴
سیاست و نحوه حکومت عبدالله در خراسان	۱۹۹

فصل نهم: آخرین حکام طاهری در خراسان	۲۱۳
امارت طاهر بن عبدالله و اقدامات او در خراسان	۲۱۳
محمد بن طاهر، آخرین حکمران طاهری خراسان	۲۲۱

فصل دهم: تداوم قدرت نایبان طاهری در خراسان و بغداد	۲۳۵
تلاشهای حسین بن طاهر، احمد بن عبدالله خجستانی و رافع بن هرثمه برای بازبانی حکومت طاهریان در خراسان	۲۳۵
بازماندگان خاندان طاهری در بغداد	۲۴۲
اسحاق بن ابراهیم	۲۴۳
محمد بن عبدالله بن طاهر	۲۴۸
عبدالله بن عبدالله بن طاهر	۲۵۳

بخش سوم: اوضاع فرهنگی و تمدنی عصر طاهریان

فصل یازدهم: بررسی ساختار اداری، نظام کشوری و لشکری در عصر طاهریان	۲۶۳
نظام کشورداری در عصر طاهری	۲۶۳
دیوانهای عصر طاهری	۲۶۹
نظام لشکری در عصر طاهریان	۲۸۰

فصل دوازدهم: اقتصاد و تجارت در روزگار طاهری ۲۸۹

مالکیت ارضی و کشاورزی ۲۸۹

آبیاری ۲۹۱

خراج و میزان دریافت آن از شهرهای خراسان ۲۹۳

تجارت ۳۰۰

مسکوکات ۳۰۳

فصل سیزدهم: اوضاع اجتماعی، مذهبی و تحولات فرهنگی خراسان در عصر

طاهریان ۳۰۷

اوضاع اجتماعی ۳۰۷

اوضاع مذهبی ۳۱۷

تحولات فرهنگی ۳۲۳

فصل چهاردهم: مناسبات طاهریان با دستگاه خلافت و قدرتهای همجوار ۳۳۵

روابط طاهریان با خلفای عباسی ۳۳۵

روابط طاهریان با خاندان سامانی ۳۴۸

روابط طاهریان با صفاریان ۳۵۲

روابط طاهریان با خاندان عیجلی ری ۳۵۷

فهرست منابع ۳۶۱

نمایه ۳۸۱

مقدمه

روزگاری دراز سپری شد تا از مرده ریگ ایران باستان، خاندان ایرانی دیگری برای برپایی نخستین حکومت در ایران اسلامی ظهور کرد. اندیشه و هویت ایرانی در آستانه قرن سوم هجری پس از مخاطراتی چند، فرصت تازه‌ای یافت تا موجودیت خویش را در سایه دولتی ایرانی، تحت لوای حاکمیت طاهری خلافت ابراز کند.

به نظر می‌رسد که طاهریان اولین سنگ بنای یک دولت تمام عیار را در ایران بعد از ساسانی بنیان نهادند، هم چنان که آغازگر یک تحول اساسی در ساختارهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی در حوزه جغرافیایی شرق خلافت و در خاور ایران زمین نیز شدند. با پیدایش قدرت طاهری، نبض حیات ایرانیان دوباره به تپش درآمد و در بنیادهای سیاسی جامعه ایرانی مجدداً طرحی نو را درانداخت. به این ترتیب شکوفایی غنچه‌های فرهنگ ایرانی در عهد طاهریان نمودار گشت و در حکومت‌های صفاریان و سامانیان به بار نشست.

وجود مناسبات گرم و صمیمانه با خلافت بغداد، هر چند نشانگر استقلال کامل این حکومت نبود، لیکن تدبیر و درایت آنان اساسی‌ترین فضای رویش یک بستر مناسب را برای پی‌ریزی حکومت‌های دیگر و استقلال نسبی آنان از خلافت بغداد را در خراسان بزرگ فراهم کرد. بنابراین خاندان طاهری اگر چه تداوم‌گر نهضت‌های ملی و مذهبی قرون پیش در خراسان بودند، اما زمینه ساز تحولات عظیم اجتماعی و فرهنگی در تقویت زمینه‌های لازم برای استقلال ایران شدند.

هر چند طاهریان در متابعت و برقراری ارتباط نزدیک با خلافت تلاش می‌کردند، ولی

اعلام استقلال قطعی طاهر بن حسین، در واقع در انداختن طرح نوینی از نظام‌های حکومتی همسو با خلافت بود. کسب این اقتدار و ارتباط توسط خاندان طاهری در خراسان و بغداد سبب شد تا فرزندان طاهر بن حسین، پس از وی گاه به رغم بی میلی خلفای عباسی در حکومت خراسان برقرار بمانند. با این حساب، اقتدار طاهریان و گاه مناسبات غیر دوستانه آنان با نهاد خلافت، یک تقابل سیاسی، نظامی شمرده نمی‌شد، بلکه بیشتر یک همزیستی مسالمت‌آمیز در راستای دستیابی تدریجی ایرانیان به اهداف سیاسی خود بود.

در کتاب حاضر تلاش شده است تا جایگاه روشنی از موقعیت سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی خاندان طاهری و نقش آنان در خراسان تبیین گردد. برخورد با خوارج و دیگر جنبش‌های پرغوغای خراسان و تحلیل زیر ساخت‌های گوناگون جامعه ایرانی در این عهد و چگونگی دستیابی این خاندان به قدرت از دیگر مباحث مورد توجه در این نوشتار است. نگاه عمیق به اقدامات و عملکرد امرای طاهری، به ویژه طاهر و فرزندش عبدالله بن طاهر نیز از دیگر مقولاتی است که از جهات مختلف مورد توجه قرار گرفته و تلاش گردیده تا با تکیه بر روایات معتبر، هر آنچه پیرامون وقایع این حکمرانان در دسترس است مطرح شود. بررسی مناسبات گسترده طاهریان با دستگاه خلافت عباسیان و فراز و نشیبهای برخاسته از این تعامل نیز، از دیگر محورهای مورد توجه در کتاب حاضر است. هم چنین شیوه حکومت و سازمان اداری آنان با توجه به نقش از یاد رفته طاهریان در احیای فرهنگ ایرانی و نخستین جرقه‌های توجه به زبان فارسی نیز از مباحث دیگر این پژوهش است. بنابراین کوشش شده تا نگاهی عمیق به اجزاء حکومت طاهری و عملکرد آنها در خراسان و بغداد صورت پذیرد.

نپرداختن پژوهش‌های موجود به صورت آشکار و گسترده به تحولات و وقایع این عصر که از مهمترین مشکلات اهل تحقیق در این زمینه به شمار می‌رفت باعث شد تا در کتاب حاضر تلاش بر رفع این کاستی شود. به همین سبب امید است تا کوشش نگارنده در استفاده از کلیه منابع و مآخذ موجود و ارائه دلایل و نظرات مستند، راهی برای روشن

ساختن مطالعات تکمیلی این عصر باشد. لیکن وی متواضعانه بر این نکته معترف است که هنوز هم پاسخگویی به تمامی سؤالات مطرح شده درباره این عصر به سادگی امکان پذیر نیست. هر چند بنابر توصیه مسئولان محترم سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت) بسیاری از مطالب حاشیه‌ای این کتاب به جهت رعایت اختصار حذف گردید، اما با این همه امید است که وجیزه حاضر خود دیباچه‌ای بر تحقیقات گسترده محققان آینده برای این دوره بسیار مهم از تاریخ ایران باشد.

در همین جا بایسته است تا از دانشمند گرانمایه آقای دکتر اللهیار خلعت بری و هم چنین استاد فرهیخته جناب آقای دکتر رضا شعبانی که در انجام این پژوهش مشوق نگارنده بودند تشکر شود. هم چنین از تمامی مسئولان محترم بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی و دست اندرکاران نشر در گروه تاریخ سمت که در چاپ این اثر اهتمام لازم را به عمل آوردند قدردانی می‌گردد.

در پایان امید است تا این اثر، مقبول اهل نظر و تحقیق قرار گیرد و اگر کاستیهایی در آن پدید آمده است، خوانندگان به دیده اغماض در آن نظر کرده و کریمانه در گذرند و با تذکر لازم، نویسنده را در رفع آن برای چاپهای بعد یاری فرمایند.

امیر اکبری

مشهد مقدس - ۱۳۸۲